

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г. С. Сковороди

Харківське історико-філологічне товариство

Український СВІТ

у наукових парадигмах

Збірник наукових праць

Випуск 2/2015

УДК 811.161.2 + 39 (477)
ББК 81.411.1 + 63.5 (4УКР)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

- **Маленко О. О.**, д-р філол. наук, проф. (Харків),
(головний редактор);
- **Ворожбіт В. В.**, д-р пед. наук, проф. (Харків);
- **Голобородько К. Ю.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Дорошенко С. І.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Лисиченко Л. А.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Ломакович С. В.**, д-р філол. наук, проф. (Харків)
- **Новиков А. О.**, д-р філол. наук, проф. (Глухів)
- **Борисов В. А.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Піддубна В. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків), (заст. головного редактора)
- **Терещенко В. М.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Умрихіна Л. В.**, канд. філол. наук, доц. (Харків)
- **Юр'єва К. А.**, канд. пед. наук, доц. (Харків)

РЕЦЕНЗЕНТИ:

- **Нелюба А. М.**, д-р філол. наук, проф., Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.
- **Степаненко М. І.**, д-р філол. наук, проф., Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка.

Ухвалила вчена рада Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(*протокол №5 від 6 листопада 2015 року*)

У 41 Український світ у наукових парадигмах : Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. — Харків : ХІФТ, 2015. — Вип. 2. — 148 с.

Свідectво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3281 від 18.09.2008.

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Блюхера, 2, м. Харків, Україна, 61168

ISBN 978-966-1630-30-6

© Автори статей, 2015
© Обкладинка У. Мельникова, 2015
© Макет В. Журенко, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР У СУЧАСНОМУ ГУМАНІТАРНОМУ ДИСКУРСІ

Павло Казарін Забудьте про менталітет	6
Катерина Юр'єва Національний характер у вимірі міждисциплінарної наукової парадигми	7
Світлана Єрмоленко Рідна мова в категоріях націологічного й лінгвістичного дискурсів: до семантичного наповнення термінопоняття	14
Наталя Нестеренко Український національний характер у художньому дискурсі: модельовання національних типів	19
Світлана Руденко Гендерні складники українського національного характеру (на матеріалі глютонічного дискурсу)	26

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ КОД УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Лілія Петрова Озель Лексико-семантичні особливості оповідання Г. Квітки-Основ'яненка «Салдацький патрет»: етноментальний аспект	38
Любов Умрихіна Лінгвокультурологічна інтерпретація повісті Г. Квітки-Основ'яненка «Маруся» (на основі демінутивної лексики твору)	44

ЛІНГВОКОНЦЕПТОЛОГІЯ. ЛІНГВОСТИЛІСТИКА. ЛІНГВОПОЕТИКА

Костянтин Голобородько Національний концепт народ у мовній картині світу Олександра Олеся	52
Лариса Кравець Концепт вода як донорська зона метафор української поезії	60

8. *Українська мова*. Енциклопедія. — К. : Укр. енциклопедія, 2000. — 752 с.
9. *Українська мова*. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів. — К. : Либідь, 2001. — 224 с.
10. *Франко І.* Двоязычність і дволичність / І. Франко // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1905. — Т. 30, кн. 6. — С. 231–244.
11. *Шудря К.* Мова в бутті нації / К. Шудря // Мова державна. Мова офіційна. — К. : Прогрес, 1995. — С. 36–39.

УДК 821.161.2:17.035.3

Наталія Нестеренко, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ: МОДЕЛЮВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ ТИПІВ

Стаття присвячена дослідженню основних підходів до наукового розуміння національного характеру українського народу й аналізу національних типів на матеріалі творів І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, П. Загребельного.

Ключові слова: національний характер, менталітет, психологічний тип, козацький тип характеру.

Статья посвящена исследованию основных подходов к научному пониманию национального характера украинского народа и анализу национальных типов на материале произведений И. Котляревского, Т. Шевченка, П. Кулиша, П. Загребельного.

Ключевые слова: национальный характер, менталитет, психологический тип, казацкий тип характера.

The article investigates the main approaches to scientific understanding of national character of Ukrainian people and analysis of national types in the works of I. Kotliarevsky, T. Shevchenko, P. Kulish, P. Zagrebelsky.

Keywords: national character, mentality, psychological type, cossack type of character.

Ознаки національного характеру позначаються на звичаях, традиціях, людській поведінці, на діяльності в будь-яких сферах, особливо яскраво — у мистецтві та літературі. Національно-типові характери, виявлені в індивідуалізованих персонажах, засвічують як національну специфіку літератури, так і віддзеркалення в художній тканині твору ментальності письменника. Аналіз сталих структур українського національного характеру до певної міри дозволяє виявити особливості історичної долі народу та перспективи його розвитку. Безперечно, для українського народу, який переживає складний болісний процес консолідації, надзвичайно важливим є на сьогодні визначення тих етнопсихологічних особливостей, що дозволять протистояти як внутрішнім, так і зовнішнім чинникам роз'єднання.

Метою презентованої розвідки є визначення основних підходів до наукового розуміння національного характеру українського народу й аналіз національних типів на матеріалі творів І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, П. Загребельного.

У сучасній філософській, соціологічній, історичній і політологічній літературі є значна кількість тлумачень змісту терміна «український характер». Від розширеного його визначення як душі, психології, національної вдачі в поєднанні зі специфікою світосприйняття картини світу, властивій певній спільноті, до обмеження змістового поля поняття розумовими здібностями певної соціальної чи етнічної спільноти.

Серед найпоширеніших тлумачень терміна «український характер» варто відзначити такі: «Національний характер є поєднанням фізичних і духовних рис» (за О. Бауером); «Стереотипні уявлення про психологічні властивості та культуру різних народів, що поширені в буденній свідомості, завжди мають ціннісний, оцінний характер і усвідомлено та неусвідомлено співвідносяться з окремими уявленнями про специфіку свого народу і його культури» (за І. Коном); «Національний характер є важливою складовою особистості» (за Е. Дюркгеймом); «Характер відрізняється від темпераменту за змістом: характер має спільні риси серед етносів, а темперамент — це індивідуальна риса кожної людини» (за Г. Гегелем) [12].

Гельвецій, визначаючи поняття «національний характер» у роботі «Про людину», указав на те, що «будь-який народ має свій особливий спосіб бачення та відчуття, який формує його характер. У всіх народів характер змінюється поступово чи миттєво. Чинником цих змін є непомітні миттєві зміни у формах правління і громадському вихованні» [12]. Тобто, характер має динамічні властивості чи здатність змінюватися під впливом певних чинників, зокрема в результаті зміни форм правління.

Н. Григоріїв у праці «Українська національна вдача» (1935), аналізуючи вдачу народу, визначає її як «властивості, які є коли не в усіх окремих його членів, то принаймні в більшості. Це те, що спільне в усіх осіб одного народу» [2]. Тобто наскрізні риси, які визначають стереотипи поведінки й мислення представників певного етносу.

Етнопсихологи української діаспори: О. Кульчицький, Н. Григоріїв, В. Янів вивчали природно-географічні, кліматичні, чинники, становлення менталітету, описували характерні риси українців, притаманні протягом останніх століть.

Сучасний етнопсихолог М. Пірен визначила національний характер як сукупність рис, що склалися історично в представників тієї чи тієї нації, які визначають звичну манеру їхньої поведінки, типовий спосіб дій, що виявляється по відношенню до побутової сфери, оточення, праці, ставлення до своєї та інших спільнот [12]. У національному характері зафіксовано типові риси, що сформовані неоднаковою мірою й наявні в різноманітних поєднаннях у більшості представників етносу; неповторними є не риси чи їх сума, а структура характеру.

У працях сучасників: П. Гнатенко, Г. Лозко, І. Грабовської, Л. Карп'юк термін «менталітет», «ментальність» уживається переважно як синонім до поняття «національний характер», тобто система основних для етносу настанов, вірувань, цінностей (часто підсвідомих) [1].

У сучасній науці можна виділити кілька основних напрямів дослідження рис українського характеру як складової аналізу ментальних структур українців: порівняльний аналіз українського характеру як певної цілісності щодо характерів інших етнонаціональних спільнот; характеристика внутрішніх суперечностей українського характеру як певної самодостатньої цілісності; аналіз українського характеру через виділення певного світоглядно-психологічного типу з певним набором психічних характеристик.

Отже, незважаючи на різні визначення поняття «національний характер», що існують у сучасній науковій думці, можна потрактувати його як «сукупність рис, які склалися історично в представників тієї чи тієї нації, що визначають звичну манеру їхньої поведінки, типовий спосіб дій, які виявляються в побутовій сфері, оточенні, праці, ставленні до своєї та інших спільнот» [12: 69].

Головні чинники, на думку О. Кульчицького, що сформували національну психіку українського народу, — це расові, географічні (геопсихічні), історичні, соціопсихічні (суспільні), культуроморфні, глибинно-психічні [10].

«Геополітична «межовість» України на перехресті історичних шляхів виражалася психологічно впродовж віків життєвою ситуацією української людини як ситуація, яку екзистенційна філософія назвала «межовою»: постійне, невіддільне від людського існування перебування індивіда на «межі можливостей існування», на межі загрози смерті «боротьби, випадковості, страждання» (за К. Ясперсом).

Геополітична межовість «українного», нічим на захищеного, а водночас надзвичайно врожайного й багатого простору в кліщах ворожого завойовницького Заходу і степово-хижацького Сходу непомірно збільшувала тиск «межових ситуацій» для українця. Тому витворився «авантюрно-козацький тип характеру»: дружинницький, лицарсько-козацький — авантюрно-козацький.

Авантюрно-козацький тип, який зародився ще в середовищі княжої дружини за часів Київської Русі й під тиском історичних обставин знайшов своє продовження в середовищі Запорізької Січі, на думку О. Кульчицького, становить якісно новий характер: «Основою «переставленого» буття в українських історичних умовах був дружинницький, а згодом лицарсько-козацький тип людини, підпорядкованої ідеалові оборони честі, волі і віри, героїчній формі життя» [10: 711]. Починаючи з XVI століття, на традиційну українську етніку нашаровується новий могутній пласт — козацька культура й козацький тип національного характеру. Варто зазначити, що запорізьке козацтво становило духовно-лицарський орден, який успадкував традиції давньоруської військової дружини з усіма її атрибутами: традиціями побратимства, вовчими союзами, культом меча-шаблі, культом коня, символікою червоного кольору, замкнутістю чоловічих товариств [11].

На відміну від «однолінійного» хліборобського психологічного етнотипу, який прагне стабільності, спокою, постійного життя, козацькому типові властива контрroversійність: йому більшою мірою притаманний дух рицарства, що плекає почуття особистої честі, гідності. На цій основі в українців формується новий тип характеру загартованої в боротьбі мужньої людини, готової на будь-які жертви заради віри, Батьківщини, родини.

За словником В. Жайворонка «Знаки української етнокультури», козак — «ідеальний образ української душі, носій та оборонець найвищих суспільних і духовних вартостей людини; сміливий захисник рідної землі, України...» [3: 297].

Сила козацького ідеалу сягає аж до часів козака армії УНР і січового стрільця, формуючи український національний характер. Поняття «козацька нація», використовувалося в суспільно-політичній думці XVII–XVIII ст. в значенні «українська нація», що є показником історичної тяглості козацького типу людини на теренах України.

На початку XX століття український філософ Д. Чижевський у «Нарисах з історії філософії на Україні» визначив такі позитивні й негативні риси характеру українців: емоційність, сентиментальність, чуттєвість, ліризм, працелюбність, гостинність, прагнення до освіти, постійність у сімейних стосунках, прагнення до

духовного життя, повага до старших, мужність, здоровий оптимізм, прагнення до незалежності; схильність до анархізму, неузгодженість між словами й справами, невизначеність, відособленість, мрійливість, імпульсивність, індивідуалізм [14].

Літературний твір містить у собі інформацію про етнопсихологічні особливості народу, а справжній митець у своїх творах може відтворити дух народу через власні думки й почуття. Серед завдань, що ставили перед собою українські письменники в різні періоди, одним із основних можна вважати таке: показ безперервності української душі. Зокрема у ХХ ст. П. Загребельний відзначав: «Український характер, український дух, українська душа, українська гордість і гідність, — побачити це все, піднести, возвеличити» [4: 51].

Від слів Лазаря Барановича про козака як ілюстрацію незламності й сили духу нового типу: *Козак суцая буря і вітер в полі. Ми раби Божії серед сего вітру подібні билинам Божіим, гнемоя та ломимоя, ділаємо своє діло, Господу благоугодное, щоб ми були, як рожі між терновиком, інакше без тої колючки не було б нічого доброго* [5: 71] до бурлескно-травестійного епосу про приховану історію визвольних змагань українців І. Котляревського: *Еней був парубок моторний / І хлопець хоть куди козак, / Удавсь на всеє зле проворний, / Завзятіший од всіх бурлак* [8: 7] у літературі XVII–XVIII століття утверджується мотив незнищеності духу народу. Котляревський-патріот пишається героїчною історією України, ідеалізує часи Гетьманщини. У піднесено-героїчному тоні він часто згадує тих, хто вкрив себе славою в боротьбі за Батьківщину — Сагайдачного, Залізняка, «славні полки козацькі», Запорізьку Січ: *Про Сагайдачного співали, / Либонь співали і про Січ, / Як в пікінери набирали, / Як мандрував козак всю ніч; / Полтавську славили шведчину, / І неня як свою дитину / З двора провадила в поход; / Як під Бендер'ю воювали* [8: 40].

Історія Низа й Евріала з «Енеїди» ілюструє давні традиції козацтва, пов'язані з братерством і побратимством, оскільки приходили в козацтво не лише українці, а й росіяни, молдавани, серби, представники інших національностей. Основним принципом єднання степового лицарства був не соціальний стан, не походження, а готовність до боротьби за чистоту віри, за волю, за братерство: *У главной башти на сторожі / Стояли Евріал і Низ; / Хоть молоді були, та гожі / І кріпкі, храбрі, як харциз. / В них кров текла хоть не троянська, / Якась чужая — басурманська, / Та в службі вірні козаки. / Для бою їх спіткав прасунок, / Пішли к Енею на вербунок; / Були ж обидва земляки* [8: 121]. Дух патріотизму, готовність піти на смерть заради виконання громадянського обов'язку є визначальними для Низа й Евріала: *Де общее добро в упадку, / Забудь отця, забудь і матку, / Лети повинность ісправлять* [8: 122].

Традиції бойового побратимства в середовищі козацтва формували такі риси національного характеру, як взаємодопомога, мужність, сміливість, витривалість, відданість. Зазвичай кожний козак мав бойового побратима, з яким він укладав союз на життя й на смерть. Коли під одним із названих братів убивали в бою коня, інший брав його до себе на коня або ж спішувався й поділяв його участь [11]. Саме вияв побратимства до смерті можемо побачити в поемі «Енеїда», коли Низ не залишив Евріала в біді, загинувши разом із ним: *Так кончили жизнь козарлюги, / Зробивши славнії услуги / На вічність пам'яті своєї* [8: 129].

Т. Шевченко розпочав свою літературну діяльність в епоху розквіту слов'янського романтизму, коли в Україні формувався різновид цього напрямку, притаманний недержавним народам, тісно пов'язаний з національно-визвольними прагненнями нації, її відродженням. Усвідомлення історичної тягlosti етнічного процесу й існування власного культурно-психологічного обличчя народу, неповторного національного характеру й мови, потреба національного

самовизначення учасниками культурного відродження зумовили розробку самобутньої героїчної постаті в українській літературі доби романтизму.

Для Т. Шевченка героїзм рідної історії сприймався як заповіт майбутнього відродження України. Як і народні думи, і пісні, джерело натхнення поета, Т. Шевченко оспівує двохсотрічну героїчну історію козаччини з її енергією, завзяттям, мужністю й саможертвоністю, спільністю мети, що об'єднала народ у єдине ціле для справедливої мети — захисту українських земель від чужоземних нападників: *Степ і степ, ревуть пороги. / І могили — гори, — / Там родилась, гарцювала / Козацька воля; / Там шляхтою, татарами засівала поле* («Думи мої, думи мої») [15: 48].

Козацтво, Україна й свобода у свідомості Шевченка пов'язані нерозривно. Улюблений герой Шевченкових поезій — витязь народний, повстанець-гайдамака, козак-запорожець, що виступає оборонцем рідного краю, носій народної правди й честі: *Було колись — в Україні / Ревіли гармати; / Було те колись — запорожці / Вміли панувати. / Панували, добували / І славу, і волю; / Минулося — осталися могили на полі* («Іван Підкова») [15: 62].

У «Книгах битія українського народу», програмовому творі Кирило-Мефодіївського товариства, козак постає як втілення свободи, рівності, братерства, а Гетьманщина — «золотим віком» української державності

На думку Л. Ушкалова, найяскравіший портрет Шевченка-козака змалював П. Куліш: «Можна сказати, що це зійшовся низовий курінник, січовик із городовитим козаком-кармазинником. А були вони представителі двох половин козаччини. Шевченко репрезентував собою правобережну козаччину, що після Андрусівського договору залишилася без старшини й опинилася під лядською кормогою, що втікала на Січ, а з Січі верталася у панські добра гайдамаками... Куліш походить з того козацтва, що радувало з царськими боярами, спорудило цареві Петрові «Малоросійську колегію... Глибина чуття своєї народності була в обох їх однакова, тільки в Шевченка кров буяла без упину; Куліш уже й тоді шукав рівноваги серця й розуму, рівноваги хочу й мушу» [13: 259].

На думку Л. Ушкалова, «початком кінця козакофільської романтики поета були безжальні й гнівні слова Шевченкового послання»: *Раби, підножки, грязь Москви, / Варшавське сміття — ваші пани, / Ясновельможні гетьмани. / Чого ж ви чванитися, ви!* [13: 260].

Творчість письменника — це спроба дати відповідь на питання, що є важливим для визначення національної ідентичності: хто ми? чиїх батьків діти? У посланні «І мертвим і живим...» поет презентує синтезований погляд на свою національну (етнічну) спільноту як єдиний, розгорнений у соціальному часі й просторі континуум, що науковці окреслюють як національну ідею: *... та й спитайте / Тойді себе: що ми?.. / Чиї сини? яких батьків? / Ким? за що закуті?..* [15: 291].

Дещо суперечливе ставлення до козацтва сформувалося в П. Куліша в історичному романі «Чорна рада. Хроніка 1663 року». Центральним у творі є конфлікт, який став наскрізним у творчості П. Куліша, — між державотворчим і руйнівним первнями в українській історії. Перший у романі уособлює старшина городових козаків (Сомко, Шрам), другий — запорозька стихія й національно несвідома, схильна до соціального бунту частина селян і міщан. У виснажливій боротьбі цих двох сил — державобудівничої, культуротворчої та руйницької — і вбачає письменник трагедію України.

П. Куліш, з одного боку, поетизує Запорожжя, де «воля ніколи не вмирала, давні звичаї ніколи не забувалися» [9: 33], а з іншого, — показує запорозький військовий уклад як вибухонебезпечне явище, загрозливе для громадянського миру

і формування гетьманської держави: *Добрії молодці багато інколи діяли людям шкоди по Вкраїні, да мимо того, якось припадали до душі всякому. Не раз доводилося мені самому слухати, як інший дід, споминаючи їх пакості, започне їх коренити, а далі заговориться, як забалакається про їх звичаї та ходи, то й сам не знає, чого йому й жаль стане сіромах, і зачне сива голова гуторити про них, як своїх родичів [9: 33].* Авторські роздуми про загрозу, що становить для суспільства сваволя з боку запорожців, перемишлюються в тексті роману щирим подивуванням: чим же січовики так припадали до душі кожному: *Може, тим, що вони безпечно, да разом якось і смутно дивилися на божий мир. Гуляли вони і гульнею доводили, що все на світі суєта одна. Не треба було їм не жінки, ні дітей, а гроші розсипали, як полу. Може, тим, що Запорожжє іспоконвіку було серцем українським, ... давні звичаї ніколи не забувались, козацькі предковічні пісні до посліду дней не замовкали, і було те Запорожжє, як у горнії іскра: який хоч, такий і розідми з неї огонь. Тим-то, мабуть й славне поміж панами й мужиками, тим воно й припало так до душі всякому! [9: 33].*

В образах Кирила Тура, ортодоксальних «січових стрільців» та інших низовців-бурлак Куліш показав, що «запорозькі порядки й звичаї входили в суперечність із громадським укладом Гетьманщини, де треба «жити по-людськи», «женитись та господарювати», і становили загрозу підвалинам патріархальної сім'ї. Історіософського сенсу набуває двобій між Кирилом Туром і Петром Шраменком, символізуючи боротьбу в українській історії двох різних формувань серед козацтва — запорізького, у його крайньому свавільному вияві, і городского, яке плекало патріархально-сімейні традиції й прагнуло до розбудови громадського суспільства, правової держави та підтримання порядку.

На думку П. Куліша, утрата державної самостійної Руси-України була спричинена розбратом, руйнівними діями свавільних, національно безвідповідальних елементів (козацької старшини, запорожців, міщан, посполитих), неспроможністю й небажанням національних сил об'єднатися в боротьбі проти Росії. Саме негативні риси національного характеру: схильність до анархізму, неузгодженість між словами і справами, невизначеність, відособленість, мрійливість, імпульсивність, індивідуалізм, що виокремив Д. Чижевський [14], — визначили долю України періоду Руїни. Разом з тим образ гетьмана Я. Сомка, змальований письменником у «Чорній раді», виступає символом ідеального правителя.

В українській літературі ХХ–ХХІ ст. питання національного характеру розглядалося у творчості багатьох письменників по-різному. В історичному романі «Тисячолітній Миколай» П. Загребельний представляє свою концепцію українського народу в історичному розвитку: *Як на мене, то український народ взагалі не піддається поділу на класи, в усі часи сповідуючи єдину віру, він завжди був незалежний у відправі обрядів цієї віри, єдина ж сила, якій підкорявся, — це історія, і саме вона виокремилася в ньому три головні характери, якими він утвердився на цій землі і показав перед усім світом, характери ж ці: козаки, гайдамаки і смерди [5: 420].* Три психологічних типи: козаки, гайдамаки й смерди стали невід'ємними складовими процесу формування української нації, держави. На думку письменника, ці психологічні типи пройшли кризу усю історію й не зазнали змін, як і людина з часів Платона й Аристотеля, яка не змінилася у своїй психологічній сутності, бо в різні часи то переважали смерди, то панували козаки, то мстилися гайдамаки.

Козацький тип характеру представлений у багатьох історичних романах П. Загребельного. Зокрема в «Тисячолітньому Миколаї» головний герой вказує на незнищенність козацького духу в душах і серцях українців ХХ ст.: *Це були прості люди, з незграбними, привченими до тяжкої роботи на землі руками, їхні ноги навіки*

вгрузли в землю, зате душі линули до неба і вище неба, і кожен з них хоч як упосліджений колгоспами..., державною зневагою ..., пам'ятав ... про своїх славних предків, про славних лицарів незрадливих і знав, що в найтяжчому приниженні він все ж зостанеться тим, ким заповідано йому історією — нащадком великих прадідів, козаком і назавжди козаком, хоч би довкола кублилися самі пігмеї, нікчеми й запроданці [5: 69].

Історичний роман П. Загребельного «Я, Богдан (Сповідь у славі)» — це реконструкція націотворчої особистості, що виступає речником історіософської концепції «вслухання в історію» крізь призму визвольних устремлінь українського народу. У цьому романі письменник висунув гіпотезу про те, що Богдан Хмельницький створив українську націю. Автор обстоює думку, що саме при цьому гетьманові народився український народ, тому для національного характеру визначальною рисою стало прагнення до свободи. Образ Богдана — це новий вимір національного характеру, що керувався принципом боротьби за волю в усіх її проявах: *Ніхто ніколи не буває вільними до кінця. Але одні борються за свободу, інші тільки животіють у погнобленості, вдаючи вдовolenня. Щастя не втім, щоб мати свободу, а втім, щоб боротися за неї, і не так словом, як ділом [6: 484].*

Боротьба козацтва за волю була зумовлена не тільки одвічним прагненням українців до свободи, а й іншими визначальними рисами національного характеру: гідністю, взаємоповагою: *Билися не тільки за свою землю, але й за свою гідність, за славу й історію, тож вийшла та битва нещаслива для шляхетської сторони... [6: 380].*

Кожна нова перемога будила в Богдані Хмельницькому відчуття випростання народу з віковичного рабства, народження нового народу: *То не Хмельницький бився під Жовтими Водами, а сама Доля вкраїнського народу [6: 233]; Вітер свободи прошумів над моїм народом, може вперше під Жовтими Водами, а тут, на раді в Переяславі, став мій народ собою, став нацією, історією [6: 638].*

Можна зробити висновок, що національний характер українського народу варто розглядати як сукупність рис, які склалися історично серед представників нації й визначають звичну манеру їхньої поведінки, типовий спосіб дій. Ці риси репрезентовано насамперед у літературних текстах. Аналіз творів І. Котляревського, Т. Шевченка, П. Куліша, П. Загребельного дозволив простежити закономірність у зображенні козацького типу національного характеру. Попри розбіжність у письменницьких поглядах XIX–XX ст. на роль козацтва в історії України, основні риси, що притаманні цьому типу характеру, змальовані в текстах митців, — це мужність, відважність, саможертвовність, прагнення до свободи, повага особистих і громадянських свобод. Зроблені спостереження свідчать про тяглість козацького типу національного характеру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грабовська І. Проблема засад дослідження українського менталітету та національного характеру / І. Грабовська // Сучасність. — 1998. — № 5. — С. 58–70.
2. Григорійв Н. Українська національна вдача / Н. Григорійв. — Вінніпег-Манітоба : Українська видавнича спілка в Канаді, 1941. — 61 с.
3. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : [словник-довідник] / В. Жайворонок. — К. : Довіра, 2006. — 703 с.
4. Загребельний П. Думки нарозхрист 1974–2003 / П. Загребельний. — К. : Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2008. — 240 с.
5. Загребельний П. Тисячолітній Миколай / П. Загребельний. — К. : Довіра, 1994. — 636 с.
6. Загребельний П. Я. Богдан. (Сповідь у славі) / П. Загребельний. — Х. : Фоліо, 2001. — 654 с.